ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 106, Temmuz 2020, s. 209-219

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.43470>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
9.05.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2020

Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı
a.atlas@hotmail.com
ORSİD: 0000-0001-9981-5784

MISIRDA ÇOCUK EDEBİYATI: ARAP ÇOCUK EDEBİYATININ ÇOCUĞUN RUHSAL GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öz

Çocuk edebiyatı, bir milletin geleceğinin teminatı olan çocuklar bakımından düşünüldüğünde, yetişkin edebiyatından daha önemli bir hal alır. Çünkü edebiyatın devamını sağlayacak etkin güç, çocuk edebiyatında içkindir. Ancak çocuk, yaşı itibarıyla yalnız başına bu görevi yerine getiremeyeceğinden, çevresindeki, anne, baba, kardeş ve diğerleri gibi, kendi yakınlarından yardım alması bir gerekliliktir. Bu yardımlar içeriğinde sadece çocuklara eğitim-öğretim faaliyetleri değil, içinde yaşadığımız toplumun kültür dokusunun çocuğa verilmesinin yanında tiyatro, sinema ve benzeri sanatsal çalışmaları da çocukla buluşturmalıdır. Bu çaba, düşünen ve ufku geniş çocuklara sahip olabilmesinde, çocuk edebiyatına büyük bir görev düşer. Bu görevi de etkin bir şekilde kullanabilmek için edebiyatı çocuklara sevdirmek de konuyla alakalı yetkin yetişkinlere düşer.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Edebiyat, Çocuk edebiyatı, Hikâye, Çocuk edebiyat tarihi.

THE EFFECT OF ARAB CHILDREN'S LITERATURE ON THE MENTAL DEVELOPMENT OF THE CHILDREN

Abstract

Children's Literature, if it is considered as a warranty of existence for a nation will be more significant than adult literature. Because of the power continuance provides in children's literature. Since a child is too young to fulfil his/her duty, he/she is forced to ask for help from his parents or relatives. This helps must not only content education and training but includes cultural tradition in addition to artistic talents in areas such as theater, cinema and others. This, implies that children need to be able to reason and have an open mind. Children's Literature is a considerable task for those aiming to impart children with this knowledge. Having said that, adults have to endear for children's literature and reading to children.

Keywords: Childrens, Literature, Children's Literature, Story, Language,

1.GİRİŞ

Hız. Peygamber'in de ifade ettiğı gibi, çocuklar cennetin çiçekleri¹ olmalarının yanı sıra yeryüzündeki en masum varlıklardır. Çocuklar aynı zamanda ailenin neşe kaynağı ve bir ulusun geleceğinin teminatıdır. Geleceğın mirasçıları olmaları hasebiyle en güzel şekilde eğitimlerinin ve terbiyelerinin ihmal edilmesi, asla kabul edilmeyecek temel unsurlardan biridir. Çocuğın kendisinin bizzat, çok değerli olmasının yanında çevresinde bulunan ve başta kendi ailesi olmak üzere, diğer kişi ve kişilerle sağlıklı bir şekilde bağlantı kurabilmelidir. Çevre kendi bilgi, kültür ve kültürel değerler gibi karşılaştığı değerleri çocuğa aktarabilmelidir ki çocuk, kendisine ait kültürün gelenek, görenek ve diğer değerlerinin farkına varabilsin.

Çocuklar, aynı zamanda toplumun geleceğinin inşası için dikilen fidanlardır. Yaşamın parlak yüzüne baktığımızda, bize güzellik ve mutluluk bağışlayan en önemli şey olarak çocukları görürüz.² Çocuklar, yaşamın sevinci, eğlencesi³ ve bir milletin asıl servetidir.⁴ Çocuksuz bir dünya düşünülemez. Dünyanın ışığı, umudu, en güzel, en değerli varlıklarıdır çocuklar. Bu değerli varlıklar insanın geleceğidir. Onlar geleceğın evinde otururlar. Ozanın dediğı gibi, çocuklar geleceğe fırlatılan canlı oklardır. Beşeri sermayedeki en büyük kayıp zeki çocukların güzel bir şekilde cesaretlendirilmemeleri ve görsel ve işitsel okuma kaynaklarından mahrum edilmeleridir.⁵

Edebiyat (yazın), çocuğu geleceğe, yaşama hazırlarken eğlendiren, düşündüren ve öğreten bir yardımcıdır aynı zamanda.⁶ Hem çocuk edebiyatı, bir eğitim aracı ve vasatı olması hasebiyle, çocuklara, sorular ve kendisine sunulan soruları açıklama talebi bakımından, keşfetme çabaları, hayallerini kullanmaları ve çocuk edebiyatını besleyen güzellikleri kabullenme bakımından fırsatlar sunar. Çocuğa kendine güvenmeyi, araştırma ve keşfe devam için risk alma ruhu ve araştırma sevgisi için fırsatlar sunar. Çocuğa keşfetmek ve alışılmış düşünce metotlarından kendini özgürleştirmek için bilimsel tehlikeye iten gerçekleştirme dürtüsü, yeni yönelişleri araştırma eğilimi, bilinmeyene doğru atılım, yeni deneyimler için çevrenin araştırılması ve

¹ Müslim, 2662.

² Ahmed Zalat, Edebu't-tufületi, 4.baskı, Kâhire, 1997, s.11.

³ Zalat, s.11.

⁴ Hasan Şihâte, Arap Çocuk Edebiyatı, 2.Baskı, Dâru'l-Mişriyyeti'l-lübnâniyyeti, 1994, s.11.

⁵ Şihâte, s.12.

⁶ Mustafa Ruhi Şirin, Çocukluğun Kozası, (b.y.), İstanbul: İz yayıncılık,1998, s.10.

bunların gerçekleştirilmesi için istikrar bakımından fırsatlar sunar. Tüm bunların anlamı, çocuk edebiyatı, yaratıcılık özelliklerini kontrol eden sosyal psikolojik bir bağlam sağlar ve yeteneklerin kışkırtılması bakımından emme, özümseme ve etkilenme aracılığıyla yaratıcılık özelliklerini geliştirir.⁷ Arap çocuk edebiyatındaki eski formların tümü çocuktaki yaratıcılığı geliştirmek, mucit çocuğu oluşturmak ve hayal ve düşünce gücünü geliştirmeye yardım eden sosyal bağlam içine yerleştirmek için uygun ölçüler koymaya muhtaçtır. En önemlilerinden bazıları: Çocuğu kışkırtacak, aklına meydan okuyacak, bilimsel düşünmesi için önünde bir alan açması ve düşünmesi ve gerçek yaşama karşıt bir dünyada uçabilmesi için çocuk edebiyatı dersinin konulması. Çocuk edebiyatı derslerinin, sınırlandırılmaması, bir gelişmenin sonucu olarak, araştırma fırsatı verilmek üzere, çocuğa değişik durumlardan soyutlanması bir alan açılacağı, aklını düşünsel tabulardan özgürleştirilmesi ve çevrenin yeni bir tecrübeyle karşı karşıya kalmasını sağlamaktır. Sonuncu olarak da, çocuğun eleştirel okuma, dinleme ve izlemeye alıştırılması; görüşünü bildirmeye, açıklama ve yorum istemeye ve görüşleri ile gerçekler arasında denge kurmaya; ilişkileri bulmaya, hayal gücünü kullanmaya ve keşfetmek için bilimsel risk almaya teşvik edilmelidir.⁸ Sözlük ve terim anlamıyla İslam medeniyetinde çocuk eğitimi kavramı, kendisiyle davranış, terbiye, çocuğun din ve dünya terbiyesini kastettiğimiz genel edebiyatlardan ayrılmaz. Edebiyat ve eğitim, beşeri topluluklar arasında yüce değerler, dinin teşvik ettiği olumlu davranışlara ve ahlâkî amaçlara yönlendirmede birlikte olmuşlardır. Eski Arap toplumunda, eğitim görevini genellikle mürebbiyeler, nineler, anneler, edebiyatçılar ve eğitimciler yerine getirmiştir.⁹ Bu öneme sahip çocuk, dil ve edebiyatını doğal bir hak ve Rahman'ın bir hediyesi olarak edinebilir.¹⁰

Edebiyat, insanın iç dünyasına ait gerçekleri güzel bir üslupla betimlemiş ve hâlâ da devam etmektedir. Edebiyat düşünceleri kaydetmiş, duyguları sergilemiş ve edebî sanatların aracılığıyla, tüm umut ve acılarıyla insanın duygularını ortaya çıkarmıştır. Edebiyatın eskiden kendine özel anlamı, söylendiğinde yaratıcı anlamının yanında sanatsal bir lezzet veren güzel söze delalet etmesidir.¹¹

Çocuk edebiyatı insanların sınırlı bir kümesine yönelik olan bir edebiyat olup üç aşamalıdır. Birinci aşamada 0-8 yaşı kapsayan erken çocukluk, ikinci aşamada 8-12 yaşı kapsayan orta çocukluk ve üçüncü aşamada ise 12-16 yaşı kapsayan ilk gençlik dönemi vardır. Çocuk edebiyatı, çocuğu, zihinsel ve duygusal olarak geliştirme gücüne sahip sözlü, yazılı ve dijital çalışmalardan meydana gelir. Çocuk edebiyatı, emzirme döneminden sonra annenin genellikle şarkı ve ninni şeklinde söylediği hikâyelerden oluşan sözlü edebiyatla başlar. Dünya çocuklarının birçok ortak özellikleri olmasına karşın bu şarkı ve ninniler ve hikâyeler sürekli içinde büyüdüğü toplumun kültürünü ifade eder.¹² Çocuk edebiyatı yetenek gerektiren, edebiyatı büyükler ve küçükler için çekici hale getiren özelliklerden yararlanan ve kendi başına var olabilen bir sanattır. Edebiyat, genel olarak hikâye, özel olarak; çocukların güven ve kahramanlarına benzeşerek bazı şeyleri gerçekleştirme güçlerini ispat gibi değişik psikolojik ihtiyaçlarına cevap verir. Aynı şekilde zorluk, başarısızlık, sıkıntı ve hayal kırıklığıyla baş edebilmeleri için onlara iç isteklendirme sağlar. Hikâye ile birlikte hayal dünyasına çıkarak gerçeklerden kurtulma, bilgi ve araştırma sevgisi gibi ihtiyaçlarına da cevap verir. Hikâye,

⁷ Şihâte, s.12.

⁸ Şihâte, s.13.

⁹ Zalat, s.14.

¹⁰ Zalat, s.15.

¹¹ Zalat, s.19.

¹² Neclâ Nâşir Beşûr, 'Arab Çocuk Edebiyatı, Merkez'id-dirâsâtü'l-vaḥdetü'l-'arabiyyeti.

çocuğa biri meydan okuma diğeri kıskırtma, harekete geçirme olan temel iki unsuru kazandırma açısından çocukla beraber yürür. Çocuğa anlamın inşasında zengin tecrübe sunar.¹³ Çocuk edebiyatı öncelikle, kendi bireyleri arasındaki ilişkileri yöneten değerler ve toplumdaki doğal yaşamı ifade ederken diğeryandan da kendisine eşlik eden kavram ve araçlarla toplumun değişmesiyle kendisi de değişir. Çocuk edebiyatı, toplumu meşgul eden meselelerle ilgili bilinç uyandırma, toplumsal gelişme ve eğitim için çok etkin araçlar sunar. Bu edebiyatın gücü bir yandan çocuğun öğrendiği yolla birlikte yürütmesinde temsil edilmesi ve diğeryandan ise çocuğun psikolojik ihtiyaçlarına cevap vermesidir.¹⁴ Necîb el-Kılânî çocukluk meselesinin öncelik taşıdığını, sorunlarının hemen çözülmesi ve yaşantısının düzenlenmesi gerektiğini, çocuk edebiyatının da sadece çocuklara özel bir durum olduğunu ifade eder.¹⁵ el-Kılânî, Müslüman çocuklar için yazan yazarların İslamî değerleri ve değerlere sahip çıkmanın gerekliliğini öne çıkarır.¹⁶ Çocuk edebiyatına İslamî açıdan bakıldığında, sadece çocuk edebiyatının geleceğinin özelliklerini değil, aynı zamanda çocuğun yaşama bakışını da değiştirir. Böylece çocuğun yaşamı bütün boyutlarıyla kavraması sağlanır.¹⁷ Çocuk edebiyatı yeni oluşan bir edebi tür olarak kabul edilir. Ancak genel edebiyat çerçevesinde, miras olarak alınan çocuk edebiyatının kültürel temellerinin doğuşunu, Hz. Peygamber'in ilk işareti ve örnekliği oluşturur. İkinci olarak ise, İslam medeniyetinin diğeryürünlerinde farklılaşan ve dallanan köklere sahip vicdan ve akli birleştiren edebi türlerin kök salma olanağıdır.¹⁸ Buna ilaveten çocuk edebiyatı, Dünya ve çağdaş Arap edebiyatının sanatlarından biridir. Zira bu edebi tür, genel edebiyattan ayrılmadığı gibi varlığında özel bir kümeye yönelir ki, bu da çocuklardır. Çocuklar ise belirli akli düzeyleriyle diğeryerlerinden ayrılırlar.¹⁹ Sözlü anlatım geleneği çocukların ihtiyacını karşılamıyordu. Püriten (dini) çocuk kitaplarını da çocuklar sıkıcı buluyor ve okumak istemiyorlardı.²⁰

Ancak çağlar boyunca çocuğa sınırlar çizen, yasak koyan düşünce hep var olmuştur. Örneğin Eflatun, çocukların, şairleri ve yetişkinlerin kitaplarını okumalarını yasaklamıştı.²¹ XVI. yüzyıla kadar çocuklar için yazılmış hiçbir kitap yoktu. Çocuk kitaplarının yazılması çocuk eğitimindeki arayışların ve çocuk psikolojisindeki gelişmeler sonucu eğitimci yazarların çocuk edebiyatını gündeme getirmeleri nedeniyle.²² Çocuk edebiyatı, klasik edebiyat eserlerinin çocuklar tarafından okunmaya başlanmasıyla gündeme gelmiştir. Çocuk edebiyatı insanlığın varoluşuyla doğmuş, sözlü gelenekle sürmüş, yazılı edebiyata dönüşerek dünyanın edebiyata açılan çocuksu penceresi olmuştur. Yazılı çocuk edebiyatı sözlü çocuk kültüründen, halk edebiyatı türlerinden yararlanma yoluna gitmiştir.²³ Çocuklar, ilk okuru kendileri olan kitaplarla ancak 20.yüzyılda karşılaştılar.²⁴ Çocuk edebiyatı kavramı ise, zamanla, çocuklar için yapılan edebiyatı ve yayını belirtmek için kullanılmaya başlandı. Böylece çocuk yaş gruplarına uygun bir edebiyat öneriliyordu. Ama küçük bir sorun vardı. Edebiyatçılar, böyle bir edebiyat olamayacağı gerekçesiyle buna tepki gösterdiler. Bunun ancak edebiyat altı anlatma ve yazma

¹³ Beşûr, s.8.

¹⁴Beşûr, s.10.

¹⁵ Necîb el-Kılânî, Edebu't-tufûle fi dâvi'l-İslam, Muessesetu'r-risâle, 3.baskı, 1991, s.5.

¹⁶ el-Kılânî, Edebu't-tufûle fi dâvi'l-İslam, Muessesetu'r-risâle, 3.baskı, 1991, s.5.

¹⁷Şâbir 'Abdu'd-dâyim, Edebu'l-İslâmiyyu: Beyne'n-nazarriyyeti ve't-tatbîk, Dâru's-şurûk, 1.Baskı, 2004.

¹⁸ Zalat, s.22.

¹⁹ Muvaffak, Riyâd Miqdâdî, 'Ulûmu'l-insâniyyeti ve'l-ictimâ'iyyeti, cilt 41, sayı 1, 2014.

²⁰ Şirin, s.9-10.

²¹ Şirin, s.9

²² Şirin, s.9

²³ Şirin, s.9

²⁴ Şirin, s.12.

biçimi olduğunu, buna “öğretici metin yazarlığı” adı verilmesini önerdiler.²⁵ Adı ne olursa olsun amacı çocuğa ulaşmak olan bu çalışmada en duyarlı yaklaşım “çocuğa göre” ilkesini benimsemektir.²⁶ Çocuğa göreliğin ölçüsü ise çocuksu düzeyle belirlenir. Çocuksuluk, davranış, düşünce ve görünüm bakımından çocuğa ilişkin bazı özellikleri taşımadır. Çocuksu insanlık tarihi ile yaşıt bir kavram. Ancak 19.yüzyılda keşfedilmiştir. Çocuksu sanat ve edebiyat çocukların yaptıkları değil, sanat ve edebiyat disiplinleri içerisinde sanatçı ve yazarların duyarlılığı yönünde düşünülmesi gereken felsefi bir değerdir. Çocuksu olana ulaşmak için sanatçının kılavuzu, içindeki çocuk olabilir.²⁷ Çocuk edebiyatı, tarihsel açıdan bakıldığında “çocukluk” sürecinin özel bir dönemi olarak algılanması ve bu süreç içinde edebî eserlerle kurulacak ilişkinin tanımlanmasını içeren yeni ve farklı bir kavrayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ariés, 18. yüzyıldan itibaren çocuğun artık küçük bir erişkin olarak görülmediğini, çocukluğun özel ve nazik bir aşama olarak yetişkinliğe karşıt bir anlam kazandığını ortaya koyar (Sennett 2002:130).

Çocuk edebiyatı, toplumda sayı bakımından yüksek olan yaş diliminin aklına ve idrakine seslenmek için doğan yeni bir edebi tür olarak da kabul edilmiştir.²⁸ Bu edebi türle bağlantılı olan önemli bir şey de; medeniyetin değişimi ve insanla ilgili her şeyin önemsenmesiyle ortaya çıkar.²⁹ Çocuk edebiyatı şimdinin ve geleceğin edebiyatıdır. Çünkü insan ömrünün uzun aşamasının bir edebiyatıdır.³⁰ Arap kültüründeki çocuk edebiyatı *resmî* ve *halk* olarak ikiye ayrılır. Halk edebiyatı hikâyelerinden, çocuğa yönelik ifade şekillerinin bir kısmını toplum, nesilden nesle, anneler, dedeler ve anlatıcılar tarafından tevarüs etmişlerdir. Bunlar halk şarkılarıdır.³¹ Resmî edebiyat ise kasideden önce recez kalıbında dökülmüş şiir dörtlükleridir. Resmi edebiyatın birçoğu Arap edebiyat tarihi boyunca yazılan sayfalardan divan haline getirilmiştir. Bunlar dans müzikleri, ninniler ve basit şiirlerdir. Bu çocuk edebiyatı, ister resmî ister halk edebiyatı bakımından olsun köklüdür. Şiir ve nesir olarak ürünleri vardır.³² Çocuğa yönelik edebiyatın kendi hakkında yazılmış edebiyattan daha önemsiz olmayan bir rolü de vardır. Tüm Arap tarihi dönemlerinde bu hayati rol çocukta vicdani bir bilinç oluşturmaktır. Edebiyat ve çocuk arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmak, çocukluğa etki edecek edebi sanatların gücüne bağlıdır.³³

2.ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK EDEBİYATININ YERİ: ÇOCUK VE EDEBİYAT

Yukarıda da ifade edildiği gibi edebiyat, insanın iç dünyasındaki gerçekliği betimlediği gibi, edebi sanatlar aracılığıyla onun duygularını ve tüm acıları ve umutlarını açığa çıkarır. Bunun yanında edebiyat kavramı, yeni nesillerin, eskilerin tecrübeleri ve bilgi birikimlerinden kendilerine bir yol açmaları için yönlendirir.³⁴ Ancak bilindiği gibi, edebiyat kavramı ile edebiyat lafzı ve gelişimiyle değişen anlam arasında fark olacaktır. Çünkü insan diğerlerinden

²⁵ Şirin, s.9.

²⁶ Şirin, s.18.

²⁷ Şirin, s.19.

²⁸ Zalat, s.24.

²⁹ Zalat, s.25.

³⁰ Zalat, s.25.

³¹ Zalat, s.31.

³² Zalat, s.31.

³³ Zalat, s.31.

³⁴ Zalat, s.19.

farklıdır. Edebiyat, kişinin büyüme, gelişme ve kişisel özelliklerine göre değişiklik gösterir. Bu da onların çoğu konularda tartışmalarına ve yol ve yöntemlere başvurmalarına neden olur.³⁵

3. ARAP ÜLKELERİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ GELİŞİMİ

Arap ülkelerindeki çoğu avamca/ammice olan ve ‘terkışul eţfâl’ şarkısı olarak bilinen şarkılar hariç tutulursa, bu tür çocuk edebiyatından uzaktı.³⁶ Çocuklar eski efsanelere ve özellikle kendileri için yazılmamış hikâyelere yöneliyordu. Kelile ve Dimme ve Binbir gece masalları kendilerine kolay geldiğinden bunları okudular. Sonrasında Kahire, Şam, Trablus, Bağdat ve Beyrut gibi Arap şehirlerinde kahvehanelerde ve mahallelerde hikâyecilerin aktardığı Şedad b. Antere ve Ebu Zeyd Hilâlî gibi Arap efsanelerini okudular.³⁷ İslam’ın gelişiyle birlikte peygamber ve arkadaşlarının yaptıkları işleri ve onların haberlerini okudular. Daha sonra İslam’ı yayma mücadelesi haberlerini, Kur’an’da geçen diğer milletlerin hikâyelerini okudular. İslam devleti genişleyince birçok Müslüman yazar farklı zaman ve mekânda geçen efsane ve hikâyeleri yazan, yazarlar ortaya çıktı.³⁸ İsfehani’nin “Eğanisi”si, Cahızın “Buĥâla’sı, Bedû’z-zaman el Hemeđani’nin “Makamat”ı ve yukarıda zikredilen diğer hikâyeler bunlardan birkaçıdır. Bu nedenle 19. yy ilk yarısında Arap çocuklarına yönelik ilkyazılar başladığında; Arap çocuk edebiyatı, kendinden önce gelen Avrupa’daki örneklerinden aldığı ilham kadar efsane ve hikâyelerden oluşan bu zengin mirasa dayanmıştır.³⁹ Eserlerin çoğunun çevirileri başka ülkelerden yapılmasına karşın, tüm yaşamını çocuk edebiyatı eserlerine harcayan yazarlar da vardır. Bunlar farklı alanlarda yazdıkları gibi eserlerindeki konular da çeşitlenmiştir. Bu yazarlar Mısırdaki Ahmed Şevkî, Necîb Maĥfûz ve ‘Abdul-vahhab el Mesîrî ; Faṣṣa ‘Allâl el-fâsî ; Suriyede Zekeriyya Tamer ve Süleyman el İsa; Lübnanda Mihail Nu’ayme ve Emili Nasrullah ; Filistin’de ise Maĥmûd Zâyed, İsaf en-Neşâşibi, Ĥalil es-Seĥâkîĥî ve Tervîk Ziyad; Sudanda et-Ṭayyib Şâlih ve Irakta Maruf er-Raşâfî gibi önde gelen aydın ve edebiyatçılar baştan beri çocuklar ve onların edebiyatıyla ilgilenmek durumunda kaldılar.⁴⁰

Dünyadaki çocuklara dönük (الموجه) edebiyat, yetişkinlere dönük edebiyat türlerinden daha geç gelmiştir. Çocuk edebiyatı eserleri 17. yy sonlarında başlamıştır. İlk olarak halk hikâyeleri ve peri masalları olan sözlü edebiyatla başlamış, 20. yy yarısında tüm dünya ülkelerinde kendini göstermiş; şekil, resim ve metin olarak zenginleşmiştir.⁴¹ 17 yy. ikinci yarısına kadar, 1668 yılında La Fontene, hayvan masalları anlatan bir kitap yazana kadar çocuklar okul dışı kitap görmediler. Arkasından özellikle çocuklar için yazan Şarl Pero gelir. Çoğu kimse Peru’nun “geçmiş zaman masalları”, “anne kazın hikâyeleri” gibi eserlerin yayınlandığı tarihi çocuk edebiyatının fiili olarak başlangıcı kabul ederler. Çünkü ilk grup masallar, çocuklara yöneliktir. Ancak ilk çocuk edebiyatçısı kabul edilen La Fontene ve Şarl Pero hikâyelerinde kökleri doğuya özellikle de Hindistan’a uzanan hikâye ve peri masallarına dayandılar. Bunlar çoğunlukla hayvanların dilinden hikmetler ve ahlaki ibretler taşıyordu.⁴² MÖ altıncı yüzyılda Yunanda yaşayan Ezop’a nispet edilen hikâyelere rağmen, Avrupalı ve Arap yazarların hikâyelerini aldıkları ilk hikâyelerdir. Bunlar ancak miladi birinci asırda derlenebilmiştir. Daha sonra bu hikâyelere doğu, Hint, Mısır ve diğer küçük ülkelerin masalları eklendi. İngiltere’de ise kendi

³⁵ Zalat, s.20.

³⁶ Ahmed Ebu Sa’îd, Eĥânî terkîşu’l-eţfâl ‘inde’l-‘Arab, akt. Beşûr, s.13.

³⁷ Beşûr, s.13.

³⁸ Beşûr, s.13.

³⁹ Beşûr, s.14.

⁴⁰ Beşûr, s.13-14.

⁴¹ Beşûr, s.10.

⁴² Beşûr, s.10.

adına bir çocuk kitapları yayınevi sahibi olan John Newberry öncülük etmiştir.⁴³ Yüzyıl sonra İngiltere’de, 1865 yılında, adının çocuk kitaplarıyla anılmasını istemeyen, asıl adı Charles Lutwidge Dodgson olan Lewis Carroll imzasıyla Çocuk edebiyatının klasiği kabul edilen “Alice harikalar diyarında” yayınlanır. Dünya çocuk edebiyatı kurucularının en meşhuru belki de Danimarkalı Hans Christian Andersen’dir. (1832-1898) yaşamı boyunca yaklaşık 150 çocuk kitabı yayınlamıştır. 1835 de “Çocuklara masallar” kitabını, küçükken büyüklerden sözlü olarak dinlediği hikâyeleri yeni bir formla çıkardı. Ahlaki değerleri kendisi aracılığıyla ifade edebilmek için üslubunu eğlenceli hale getirdi. Unutulmaz karakterler oluşturdu. Hâlâ birçok eseri dünya çocuk edebiyatı klasiklerinden sayılır.⁴⁴ Aynı dönemde iki Alman kardeş Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859) ortaya çıkarak, Almanya’nın köylerini gezerek çocukların büyüklerinden duydukları masalları derler. Tek bir Alman lehçesiyle yazar ve “Çocuk ve yuva masalları” adıyla kitaplaştırır.⁴⁵ Aynı zamanda Rusya’da önde gelen edebiyatçılar 18. yy.ın yarısından itibaren ve 19. Yy. da çocuklar için kitaplar yazarlar. En önde geleni ise İvan Krilov’dur.⁴⁶

4.ARAP ÇOCUK EDEBİYATININ AŞAMALARI

Arap çocuk edebiyatı, Arap ülkelerinde iki aşama olarak başlamıştır. Bunlar Lübnan, Suriye, Irak ve Filistin’de odaklanmış, Tunus, Fas, Sudan ve Bahreyn gibi diğer Arap ülkelerinde ise, çocuk edebiyatı daha geç dönemde ürünlerini vermiştir. En sonda kalan yarımada’nın diğer ülkelerinde çocuk edebiyatı ürünleri verilmeye başlanmıştır.⁴⁷ Mısırdaki çocuk edebiyatının başlangıcı Avrupa’ya araştırma ve inceleme için bilim heyetleri gönderen M. Ali Paşa dönemidir. İlk teşebbüs eğitimden sorumlu kişi sıfatıyla Avrupa’daki çocuk edebiyatını Arapçaya aktarılması emrini veren Rifa’a Tahtavî zamanında gerçekleşmiştir. Tahtavi bizzat kendisi “Parmak Çocuk” u tercüme eder, “Okul Bahçesi” adıyla çıkarılan ilk Arap çocuk dergisinin editörlüğünü yapar ve 1875 yılında “kız ve erkek çocukların yetiştirilmesinde güvenilir bir rehber adıyla bir kitap çıkarır. Onun ardından Osman Celâl “el ‘Uyunu’l Yuvağız fil emsâl ve’l-meva’ız”adlı kitabı çıkarır. Bu eser hayvanların diliyle yaklaşık iki yüz masal içerir ve çoğu La Fantone masallarından özetlenerek alınırken bir kısmı da Ezop masallarındandır. Celal (1849-1854) yılları arasında çocuklar için şiirler yazar. Celal’dan sonra Ahmed Şevki gelir. Çocuklar için şiir tarzında hikâyeler yazar ve bunları 1898 yılında “eş-Şevkiyyât” adlı divanının dördüncü bölümünde yayınlar. Şevki bunları yazarken çoğunlukla La Fantone masallarından esinlenir.⁴⁸ Şevki şiiriyle öne çıkarken Kâmil Kılânî de Arap çocuk edebiyatının öncüsü olarak öne çıkar. 1928 yılında Kahire’de Kâmil Kılânî (1897-1959) Avrupa kitaplarından tercüme ettiği ilk masallarını yayınlamaya başlar ancak hemen akabinde kendi hikâyelerini de yazmaya başlar. Ancak ürettiği eserler kültür mirasının cüzi bir kısmıdır. İlk hikâyesi “Denizci Simbat” tır. Bunu yaklaşık iki yüzü bulan hikâyeleri izler. Konusu genellikle dinî ve ahlaki değerlere ve kurallara dayanır. Kimisi komik kimisi de hayvanlar hakkındadır.⁴⁹ Kâmil Kılânî (1897-1959) açtığı okulda çocuk edebiyatı yazarları yetişir. Bunlardan biri tiyatrolarıyla olduğu kadar şiirleriyle de bilinen Muhammed el- Heravî, dir. (1885-1939) Bazı çalışmaları şunlardır: “Semiru-l etfal li’l-benin”(1922), “Semiru’l etfal li’l-benat” (1923) ve

⁴³ Beşûr, s.11.

⁴⁴ Beşûr, s.11.

⁴⁵ Beşûr, s.12.

⁴⁶ Beşûr, s.13.

⁴⁷ Beşûr, s.13.

⁴⁸ Beşûr, s.15-16.

⁴⁹ Beşûr, s. 16.

“Eğani’l etfal” (1924), Yâkub eş-Şârûni (1931-2003) sonuncusu ise, araştırmaların ve yazarların istifade ettiği ve hâlâ bir kaynak kabul edilen büyükler için çocuk edebiyatı hakkındaki araştırmalar ve çocuk hikâyeleriyle ünlü olan Ahmed Necîb’ olmuştur.⁵⁰ Filistin merkezli çocuk edebiyatı yazarları arasında birçok Arap yazar vardır. Bazıları: Suriye’den Zekerîyya Tamer, Leyla Saya ve ‘Adil Ebu Şeneb; Mısır’dan Muhyiddin el-Lebbad, Lübnandan Cemal Ebu Hamdan, Ürdün’den Fahri Ka’var.⁵¹ 1979 yılı, dünya çocuk yılı münasebetiyle Arap çocuk edebiyatı için dönüm noktası olur. 1979- 1990 yılları arasında çocuk edebiyatına verilen önem, Arap ülkeleri dışında eğitim, gelişim programlarıyla eş zamanlı olarak artar. Kültürel, ahlâkî ve ulusal bakımlardan değişik yönelişler içerisinde çocuk kitapları yayınlanır. Dinî hikâyeler de yoğun olarak ortaya konur ve sonraki aşamalarda yoluna devam eder. Basın yayının birkaç rolü özel bir bölüm olarak çocuk edebiyatı ürünlerine tahsis edilir.⁵²

5.ÇOCUK EDEBİYATINDA ARAP ŞİİRİNİN YERİ VE ROLÜ

Nesir ve şiir olarak edebiyat, çocuğun terbiyesinde ve duygularının gelişiminde vicdani etkenlerin en özellerinden biridir. Şiir, Arap çocuğun vicdani eğitimine katkı sağlamış hâlâ da sağlayan edebi türlerdendir. Şiir sanatı, çocuk vicdanında manevi, ruhsal yapıyı oluşturan kısa dörtlülükler ve Uruzelerden doğmuştur. Öğretici şiirler, çocuğun beşikte iken karşılaştığı, oynatan ve neşelendiren aşamayı izleyen bir etken olarak öğretici etkene dayanır. Çocuk şiiri değerlerin telkin edilmesini hedefler. Amaçları arasında dini eğitimi yüklenir. Tüm bunlar hedeflenen insan için mükemmel bir yapı oluşturan olumlu desteklerdir. Gelecekte, terbiye eden ve öğreten şiirden bir miktarını tadan ve kazanan bu küçük varlık, çeşitli içeriğiyle ve dil ve yüksek sanat düzeyleriyle edebiyatla uğraşacaklardır.⁵³ Arap şiir mirasında bu alanla ilgilenen şairler arasında Kâmil Kîlânî’nin önemli bir yeri vardır. Kâmil Kîlânî, (1897-1959) Arap çocuk edebiyatında çocuk yazınına ciddiyetle eğilen en önemli isimlerden biridir. Öyle ki nesir alanında çocuk edebiyatının öncüsü olarak kabul edilmektedir. Hayatında, onu bu duruma hazırlayan en önemli etken belki de, Yunan bir mürebbiyenin gözetiminde yetişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çocukluğundan itibaren kendisine anlatılan masallar ve hikâyelerle hem Doğu hem de Batı Halk edebiyatı anlatılarına vakıf olmuştur. Ona hikâyeyi bu adar sevdiren şeyin çocuklunda dinlediği farklı kültürlerin izlerini taşıyan hikâyeler olması muhtemeldir.⁵⁴

Üsluba gelince o, düşünceleri ve içeriği taşıyan bir kaptır. Üslup, yeni medeniyet çevresi verilmeden aşına olanın kullanımına, icaza ve kolaya meyletmiştir. Çocuk edebiyatı alanında ise şairler, diyaloga dayalı, bir üslubu benimserler. Kasidelerini, çocukları onların azarlanması veya onlara yakılan ağıt gibi sanat ve dil olarak yeni bir üslupta yazdılar. Bazı şairler kasidelerini çocuklarıyla konuşur gibi yazdılar.⁵⁵

Arap şiirinde, şiirsel amaçlar çocukların dünyasından da bahsetmiştir. Arap şairlerin eskilerinin çocuklar hakkındaki sözleri genellikle uzun kasidelerinde vardır. Ancak biz kültür ambarında oraya buraya saçılmış veya dağınık şiir parçalarına yöneliyoruz. Şairlerin çocuklar hakkında en fazla ele aldıkları araçların en önemlisini ağıt, azarlama, övünme, ilme teşvik, güzel ahlakla bezenmedir. Eski Arap şairlerine göre çocuk, göz aydınlığı, canın neşesi ve edebi cennetin

⁵⁰ Beşûr, s. 16.

⁵¹ Beşûr, s.17.

⁵² Beşûr, s.18.

⁵³ Zalat, s.71.

⁵⁴ Yusuf Köşeli, Arap Çocuk Edebiyatı, Doktora, Atatürk Üniversitesi, SBE, 2011, s.41.

⁵⁵ Zalat, s.74.

kuzularındırlar. Arap şiir divanlarının ele aldıkları yönlerin en önemlilerinden bazıları çocuk sevgisi, şefkat, mevcut durumlarının korunması ve geleceklerin garanti edilmesidir.⁵⁶

Araplar çocukta, Arap bireyinin olumlu özelliklerinden olan cömertlik, şefkat, esaret ve asalet gibi yüce özelliklerinin gelişimini arzulamaktadır. Bunu da şiirler, atasözleri, özlü sözler ve hikâyelerle yapmışlardır. Çocuklar açısından diğer önemli yönü, şairlerin diliyle hayvan ve kuşların konuşturulmasıdır. Çünkü çocuklar hayvanlara ve kuşlara düşkündür. Bu nedenle Arap şiir divanlarında hayvanları ve kuşları betimleyen şiir dörtlükleri vardır. Yine eski Arap şairlerinin birçoğunun, acayip mahlûkları betimlemeleri vardır.⁵⁷

6. ÇOCUK ŞAİR Mİ ÇOCUK ŞİİRİ Mİ?

3.1. Masallar Arap şiir geleneğinde çocuk resmini tamamlayacağımız son alan bizzat çocuğun kendisinin şairliğinin takdir edilmesidir. Araplar, çocuklarının edebi halkalarda bulunmalarına önem vermişlerdir. Bu nedenle çocuklarda edebi zevk yeteneği oluşmuştur. Bazıları ise küçük yaşta şiirler nazmetmiştir. Bu küçük şairler arasında Cahiliye dönemi şairi Tarafe b. Abd (ö. 564 [?]) küçük yaşta şiirler söylemiştir. Ka'b b. Zuheyr'in(ö.645) hikâyesini okuduğumuzda babaların, çocuklarına şiir öğretmeyi ne kadar önemsediklerini görüyoruz. Lebid b. Rabia (660 veya 661) da bize küçük yaşta şiir yazma yetisinin boyutlarını gösteriyor.⁵⁸ Ebu Tayyib el-Mutenebbî de, erken yaşta şiir yazanlardandır.⁵⁹

Tüm bunların ışığında şiir yeteneğinin, erken yaşlarda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Şair olarak çocuk, şairin hayatında önemli bir aşamayı temsil eder.⁶⁰

Edebiyatın öncü kişileri, resmî edebiyatın kaydedilmesine çok önem verirken çocuk edebiyatı ürünleri kitaplar arasında çok dağınık bir halde kalmıştır. Bu öncülerin çocuk edebiyatının doğuşu ve gelişimine ilgi göstermemeleri bizleri, edebiyatın bu türüne, bazılarının halk edebiyatına verdikleri kavram ve dayanaklarını güç durumda bırakmıştır. Bu, bizim halk edebiyatına verilen önemi küçümsemediğimiz anlamına gelmez. Çünkü kimse halk edebiyatının, çocuk edebiyatı üzerindeki önem ve etkisi üzerindeki anlaşmazlığa düşmez. Özellikle de hikâyeler, öyküler, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler ve hayvan hikâyeleri gibi çeşitli örnekleri olan nesir sanatları hakkında. Sanırım çocuk edebiyatı, şiir bakımından halk hikâyelerinin özellikler ve kavramlar dairesinden çıkar. Burada kastedilenler resmi edebiyat altında yazılan çocuk şiirleridir. Yoksa çocuklar için miras alınan halk şarkıları, oyunlarda söylenen şarkılar, halk edebiyatındandır. Bu satırların yazarı Arap dili bilginlerinin Çocuk Edebiyatının kavram ve özelliklerini belirlemekten, en azından edebi bir tür olarak betimlemekten kaçınmalarının; eski Arap toplumunun çocuğa dönük bakış açısından kaynaklandığına neredeyse emindir.⁶¹

Ümmetin insan kaynaklarının yüzde 40'tan daha fazlasına, vicdan bilinci oluşturan bu edebi tür için eleştirinin yerleşik hale getirilmesi; eleştirmenlerin, dilbilimcilerin, Halk edebiyatı uzmanlarının görüşlerinin sanırım, çocuk edebiyatına bakışlarıyla paralel çizgide

⁵⁶ Zalat, s.81.

⁵⁷ Zalat, s.88.

⁵⁸ Zalat, s.93.

⁵⁹ Zalat, s.94.

⁶⁰ Zalat, s. 95-96.

⁶¹ Zalat, s.32.

seyretmelerindendir. Çünkü bu anlatıcılar, eleştirmenler ve derleyiciler, çocuklara yönelik şiir ve nesir metinlerini görüyorlardı ve biliyorlardı.⁶²

Çocuklar için sözlü olarak anlatılan hikâyeler, tamamen yaşlıların kafasındakilere bağlı olarak yaşadıklarını, unsurlarının ilhamını aldığı, hayalin gölgesinde yürüdüklerini ve içeriğini aldığı insanlık mirasını kendisine kaynak edindiğini ve çocuk hikâyelerinin, büyüklerin hikâyelerinden oluşan büyük nehre dökülen küçük bir dere gibi olduğunu itiraf etmeliyiz.⁶³

Masalların çocuklarda, evren, varlıklar, doğa ve onun unsurlarıyla ilgili bilgiyi geliştirdiği bir gerçektir. Çocukları, sınırlı bir evrenden sınırsız olana taşıyan masalsı maceralardaki, iyi ile kötünün savaşına dalarak çocukları aşamalı olarak hakikate yaklaştırır. Hayalsiz bir hikâye veya öykü yoktur. Şunu söyleyebiliriz: Masallar çocukları sadece akıllarıyla değil, aksine aynı zamanda bilinçleriyle de dünya hakkında daha bilinçli kılar. Çünkü çocuklar bilgiyi olaylar ve soyut düşüncelerle değil kendilerini, kuşatan Dünyadaki olgu ve olaylarla etkileşerek öğrenirler.⁶⁴

İbn Mukaffa'nın (724-759 m.) kitabı, hayvanlar ve kuşların dilinden anlatılan hikâye edebiyatındaki en ünlü kitabıdır. Kitabın aslı Hintli filozof Beydaba'ya aittir. Kitap hikmet, terbiye ve kültür ortaya koymak için edebiyatın bir araç olarak kullanıldığı kuşlar ve hayvanların dilinden hikâye ve nasihatler içerir.⁶⁵

Mitoloji ve mitoloji türlerinin çocukla ilgisi nedir? Mitolojinin hedefi genellikle bireyin hayalinde, hayatın işleyişini yeniden üretmektir. Aynı şekilde mitoloji insanın doğruya iletilmesinde gereken ahlâkî ödevleri de yerine getirir. Bundan önceki görevi ise, evrendeki olguları açıklamaktır. Zira mitoloji mantıktan boşalmış olmayan bir hayale gereksinim duyar. Genelde Dünya, özelde ise Doğu medeniyetleri birçok örnek mitoloji içerir. Dinlerden önce firavunların çağlarında Oziris, Babil, Gılgamış daha önce geçen efsanelerdir. İslam'la birlikte Arap edebiyatında hikâye anlatan ilk kişi Temim ed-Dârî'dir.(ö.660 m.) Hristiyan iken h.9. yüzyılda Müslüman olmuştur. İlk anlattığı hikâye ise, Cessâse ve Deccâl'dir. Bu hikâye Arap akılcılığının nesnel ve tekil bakış açısını barındırır.⁶⁶

7. ÇOCUK EDEBİYATINDA HİKÂYENİN YERİ ve ÖNEMİ

Çocuklar açısından önemli olan edebî nesir türlerine de işaret etmemiz gerekir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi Arap dili ve edebiyatı kitapları, çocuklara ait ürünlerin ince betimlemelerini içermiyor. Arap aklının *çocukluğu* önemsemediğini gösteren birçok haber, şiir parçaları, hikâyeler vardır. Eğitimciler öğrencilerine nasıl davranıyorlardı ve zeki olanları nasıl ödüllendiriyordu.⁶⁷

Edebiyat tarihi, çocuk edebiyatı alanında bize önemli bir gerçeği veriyor. Bu gerçek, Arap aklının çocuğa yönelik hikâyeleri önemsemesindendir. Bu gerçek şimdiki yüzyılımıza kadar sürmüştür. Çocuğa sunulan hikâye, eğitim yöntemlerinde, öncü bir edebi türdür. Edebiyatın bu yönünü ihmal eden çağdaş annelerin dilindedir. Çünkü hikâyeler çocuğun geçirdiği aşamalara uygundur.⁶⁸ Hay b. Yakzan hikâyesinde az önce serdedilen aksiyomun ve Arap aklının bilgi

⁶² Zalat, s.32-33.

⁶³ Zalat, s.40.

⁶⁴ Zalat, s.42.

⁶⁵ Zalat, s.43

⁶⁶ Zalat, s.46

⁶⁷ Zalat, s.47.

⁶⁸ Zalat, s.47.

boyutunu, hikâyenin boyutları ve çocukluğun özellikleriyle ilişkisinin doğruluğunu destekleyen bir şey vardır. İbn Tufeyl, Hay b. Yakzan'ı anlatırken onun hayalini ve idrakini merak ve zevkle hazırlar. O, muhteşem hayalinde Hay'ın bedeninin dört elemente egemen olduğunu görür. Bu dört element, ılıman bir iklimde, güzel havası ve toprağıyla bir adada dört elementle etkileşim için mantıklı bir şekilde büyüyen Hay'ın varlığının temelidir.⁶⁹

Arap kültürel mirasında var olan hikâye türlerinin etkisi, çocuk edebiyatının oluşumuna katkı sağlamıştır.⁷⁰

SONUÇ

Çocuk edebiyatı yaşamın merkezi olarak kabul edilecek en önemli unsurlardan biridir. Çocuğun olmadığı anda yaşamın bitmesi söz konusudur. Burada yine unutulmaması gereken hususlardan biri de çocuğa küçük bir insan gibi bakılmasıdır. Çocuğun, her ülkenin, en büyük zenginliği olması da göz ardı edilemeyecek bir unsur olmasının yanı sıra geleceğin en önemli köşe taşıdır. Bu nedenle çocuğa yarının bir büyüğü olarak bakılmalı ve ona en güzel şekilde davranmalıdır. Yine çocuklara alınan kitaplara da çocuğun okuyamayacağını düşünerek gereksiz ve kitapları geri çevirmemelidir. Onların da en az yetişkinler kadar anlayabileceklerini görmek gerekir. Bunlara ilaveten çocuk edebiyatı, okul öncesi aşamalarındaki çocuğa yaratıcı önük edebi türdür. Çocuk edebiyatı çocukların sorularına ve terbiye fırsatıdır. Ve çocuklar bu edebiyata gereksinim duyarlar. Son olarak çocuk edebiyatı, olumlu bir yönelişle çocuğun kendi içinde gelişen bir hayal edebiyatıdır. Bunların dışında, makale, bir 'Giriş' olmak üzere, Arap Edebiyatında Çocuk Edebiyatının Yeri: Çocuk ve Edebiyat, Arap Ülkelerinde Çocuk Edebiyatının Gelişimi, Arap Çocuk Edebiyatının Aşamaları, Çocuk Edebiyatında Arap Şiirinin Yeri ve Rolü, Çocuk şair mi? Çocuk şiiri mi, Çocuk Edebiyatında Hikâyenin Yeri ve ROLÜ. Başlıkları adı altında sonuçlandırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Zalat, Edebu't-tufûleti, 4.baskı, Kâhire, 1997.
- Hasan Şihâte, Arap Çocuk Edebiyatı, 2.Baskı, Dâru'l-Mısriyyeti'l-lübânîyyeti, 1994.
- Mustafa Ruhi Şirin, Çocukluğun Kozası, (b.y.), İstanbul: İz yayıncılık, 1998.
- Necî Nâşîr Beşûr, 'Arab Çocuk Edebiyatı, Merkez'id-dirâsâtü'l-vaḥdetü'l-'arabîyyeti.
- Necîb el-Kîlânî, Edebu't-tufûle fi ḍavî'l-İslâm, Muessesetu'r-risâle, 3.baskı, 1991.
- Şâbir 'Abdu'd-dâyim, Edebu'l-İslâmiyyu: Beyne'n-nazarriyyeti ve't-tatbîḳ, Dâru's-şurûḳ, 1.Baskı, 2004.
- Muvaffaq, Riyâḍ Miḳdâdî, 'Ulûmu'l-insânîyyeti ve'l-ictimâ'îyyeti, cilt 41, sayı 1, 2014.
- Ahmed Ebu Sa'îd, Eḡânî terkîşu'l-eḫfâl 'inde'l-'Arab, akt. Beşûr.
- Yusuf Köşeli, Arap Çocuk Edebiyatı, Doktora, Atatürk Üniversitesi, SBE, 2011.

⁶⁹ Zalat, s.47.

⁷⁰ Zalat, s.48.